

A RORSCHACH-TESZT ALKALMASSÁGA EGY TEHETSÉGFEJLESZTŐ PROGRAM HATÁSVIZSGÁLATÁBAN¹

Szabó Petra¹, Bagdy Emőke¹, Szili Ilona¹, Mirnics Zsuzsanna¹, Heinz Orsolya¹,
Inkret Boglárka¹, Vargha András¹, Kövi Zsuzsanna¹

¹ Károli Gáspár Református Egyetem

Kivonat

Kutatásunk a Rorschach-teszt tehetség gondozásban való használhatóságával, valamint egyes Rorschach-mutatók és a Big Five-dimenziók összefüggéseinek feltárásával foglalkozik. Vizsgálatunk tehetség gondozással foglalkozó kutatáson alapul, melyben tehetséges fiatalok személyiségfejlesztő programon vehettek részt, ennek során többször vetünk fel különféle teszteket. Megvizsgáltuk, hogy a fejlesztés hatásai kimutathatóak-e a Rorschach-teszt és az önbeszámolás tesztek eredményeinek változásában. A Rorschach-próbának a vizsgált területen való használhatóságát egyértelműen alátámasztották eredményeink, a fejlesztés során a mutatók (az önbeszámolás tesztek eredményeivel együtt) a fiatalok fejlődésével összhangban szignifikáns mértékben változtak. Vizsgálataink érvényességét alátámasztják, hogy a változást jelző Rorschach-mutatók és a Big Five-faktorok között számos összefüggést tártunk fel.

Kulcsszavak: Rorschach-teszt ■ tehetség gondozás ■ személyiségfejlesztés ■ hatásvizsgálat ■ tehetséges fiatalok ■ Big Five

Abstract

The aim of the research was to examine the Rorschach test's validity in a talent programs. Further, we aimed to unfold the correspondence between the Rorschach scores and the Big Five dimensions. The research was based upon an examination of talented young candidates who participated in a personal development training in which several tests were recorded.

¹ Köszönettel tartozunk a fejlesztési folyamatban résztvevő pszichológusoknak, akik a Rorschach teszteket is felvették és értékelték: Ács M. Eszter, Babusa Péter, Bagdi Petra, Bubori Katalin, Csáki Leonóra, Szemán-Nagy Anita, Szili Ilona, F-né Balogh Ágnes, Harkai Viktória, K-né Molnár Judit, Kovács-Tóth Beáta, Körmendi Attila, Magyar Vivien, Molnár Emese, O.-né Tizedes Erika, Orosz Róbert, Pataky Nóra, Sólyom Judit, Stoll Dániel, Szekeres Judit, Szilágyi Vera, Sztancsik Veronika; valamint a Károli Gáspár Református Egyetem azon pszichológia szakos hallgatóinak, akik az adat-rögzítést segítették: Ács Fruzsina, Balázs Andrea, Balogh Zsófia, Bánréti András, Bérczy Barbara, Bessenyei Krisztina, Czeglédy Réka, Csom Henrietta, Domoszlai Éva, Erősné Kiss Renáta, Fehér Tibor, Halmi Zsófia, Horváth Kristóf, Hunyad Réka, Klein Mercédesz, Lőbel Petra, Murányi Máté, Nagy Zsuzsanna, Parragh Mónika, Pusztai Anita, Selfisher Viktória, Szabó Anita, Szűcs Bence, Temesi Patrícia, Tóth Mihály, Varga Gabriella, Zimán Adrienn.

We investigated how the effects of psychological training program can be examined by Rorschach test and self-report personality questionnaire. The validity of the Rorschach test in evaluation of a psychological training program has been confirmed, many Rorschach scores – along with neuroticism score – have changed significantly, and corresponding to participants' development. A number of correlations have been unfolded and explained between the Rorschach-scores and the Big Five factors.

Keywords: Rorschach-test ■ talent nurturing ■ personality development ■ examination of effect ■ talented young adults ■ Big Five

BEVEZETÉS

Big Five-mérőeszközök és a Rorschach-teszt rövid bemutatása

A személyiségelméletek közül napjainkban az egyik legelfogadottabb és legismertebb a „Big Five” (nagy ötök) elmélet, mely a személyiség leírására öt fő faktort azonosított a természetes nyelvből szisztematikusan kigyűjtött és rendszerezett tulajdonságok elemzése útján (faktoranalízissel). Az öt faktor: extravertizáció, barátságosság, lelkiismeretesség, neuroticizmus, nyitottság (McCrae & John, 1992). Hazánkban az ötödik faktor nem felel meg a más országokban kimutatott nyitottságnak, inkább a személy morális ítéletalkotásának, integritásának a kifejezője (Rózsa, Kő & Oláh, 2006).

Ezen öt dimenziót mérő legjelentősebb kérdőívek a NEO PI-R és a BFQ (Rózsa, Nagybányai, Oláh & 2006). Felmerült az igény egy rövid mérőeszközre, így 1991-ben John, Donahue és Kentle megalkották a 44-tételes Big Five Inventoryt (BFI). Ez az önjellemzős teszt a prototipikus mellékneveket rövid mondatokba foglalja (John & Srivastava, 1999). A tesztet Rózsa Sándor fordította le magyarra, a validálási munkálatok jelenleg is folynak.

Goldberg 1999-ben egy egyedülálló kezdeményezést mutatott be, amely azelőtt és azóta is példa nélküli a személyiségkutatásban. A szerző kutatótársaival számos személyiségtesztet és skálát helyezett el egy erre a célra létrehozott internetes oldalon (www.ipip.ori.org). Ennek a célja a személyiségkutatás területének serkentése, fejlődésének elősegítése volt. Az IPIP-et Vass Zoltán és Sváb Péter vezetésével lefordították magyarra, és tematikusan csoportosították. A validálási munkálatokba Reinhardt Melinda is bekapcsolódott (Reinhardt & Vass, 2012). E kérdőív előnye, hogy számos nyelven ingyen elérhető, szemben a jogdíjas Big Five-kérdőívekkel.

A személyiség tudományosan elfogadott mérőeszközei napjainkban főként a fenti és fentiekhez hasonló kérdőíveket foglalnak magukban. Ugyanakkor a klinikumban ma Magyarországon igen elterjedten használnak projektív teszteket a személyiség vizsgálatára, pl. a Rorschach-próbát. A Rorschach-próbát Hermann

Rorschach svájci pszichiáter publikálta 1921-ben (Mirnics, 2006). A vizsgálati személy többértelmű foltokat lát, melyekre nincs nyilvánvaló megoldás, így az egyén saját érzéseit, vágyait vetíti a válaszaiba. Ezáltal a személyiség mélyebb rétegeit tárhatjuk fel, melyekhez az önjellemzéses kérdőívek nem férnek hozzá (Rózsa, Nagybányai & Oláh, 2006). A Rorschach kiértékelésére többféle technikát dolgoztak ki, ezek közül a nemzetközileg legelismertebb az Exner²-féle rendszer (Exner Comprehensive System). Magyarországi gyakorlatban a Mérei-féle rendszer a használatos, ez az egyik legkidolgozottabb szisztéma, amely azonban elszigetelődött a nemzetközietől (Weisz, 2008). Magyarországon belül ez a jelölési rendszer meglehetősen egységes, ezzel szemben Amerikában legalább öt különféle Rorschach-iskola létezik, melyek között komoly eltérések lehetnek, ami nehezíti és csökkenti a validitásvizsgálatok eredményességét (Tóth-Vajna, Vargha & Császár, 2013). A teszt validitása és használhatósága körüli vita jelentősen gyengítette a beléje vetett bizalmat. Ez okból a Society for Personality Assessment 2005-ben közzétette hivatalos álláspontját, melyben kijelentik, hogy a teszt legalább olyan érvényesnek és megbízhatónak tekinthető, mint más, használatban levő mérőeszközök.

Big Five-mérőeszközök és a Rorschach-teszt kapcsolata

Az ötfaktoros modell és a Rorschach-teszt kapcsolatáról írt tanulmányukban Costa és McCrae (2005) arra jut, hogy a Rorschach elsősorban arra lehet alkalmas, hogy a személyiség dinamikáját ragadja meg, emiatt a két teszt között nehéz korrelációt kimutatni.

Deborah Greenwald volt az első, aki a Rorschach és a Big Five összefüggését tanulmányozta (Đurić Jočić & Petot, 2005). Kutatásában (1999) húsz hipotézist állított fel, melyek közül azonban egyet sem sikerült igazolnia. Feltételezte többek között a neuroticizmus és a különböző árnyékolásválaszok, az akromatikus színválaszok, a morbid válaszok és a D-válaszok; az extraverzió és a kromatikus színválaszok, az aktív mozgásválaszok és az alacsony izolációs index; a nyitottság és az F%, valamint az alacsony izolációs index; a barátságosság és a kooperatív mozgásválaszok, az alacsony izolációs index és a kis számú Zw-válaszok; valamint a lelkiismeretesség és az F% kapcsolatát. Szignifikáns kapcsolat mutatkozott azonban a neuroticizmus és egy, az árnyékolásválaszokat összesítő mutató (IT jobb oldala), illetve a színes és akromatikus táblákra adott válaszok aránya között. Emellett szignifikáns korrelációt talált a taktilis asszociációval társuló árnyékolásválaszok és az extraverzió, valamint a barátságosság között.

² A külföldi tanulmányok eredményeinek értelmezéséhez szükséges volt, hogy tájékozódjunk a jelölésekkel kapcsolatban. Ennek során Tara Rose 'How to code the Rorschach' című könyvfejezetére támaszkodtunk. A későbbiekben, a szakirodalom ismertetése során eltekintünk az Exner-jelölések feltüntetésétől.

Del Pilar 2005-ös kutatásában a Rorschach élménytípusát veti össze az EPQ és a NEO-PI-R extravertió fogalmával. Az elemzésekhez az élménytípust az összesített színválaszok és az összesített mozgásválaszok *különbségeként* számították ki. Emellett vizsgálták az összesített mozgás- és a színválaszoknak az extravertióval (illetve a különböző alskálákkal) való korrelációját is. Del Pilar a vizsgálat eredményeit három pontban foglalja össze. (1) Kiderült, hogy az extravertió és az élménytípus valóban korrelál. (2) Úgy tűnik, hogy ez a korreláció legerősebben az extravertió olyan aspektusaival áll kapcsolatban, mint az általános aktivitás és az előnyös interperszonális készségek. (3) Az extravertió ezen aspektusai pozitívan korrelálnak a színválaszokkal, és negatívan a mozgásválaszokkal.

Petot 2005-ös kutatásában a NEO-PI-R nyitottság és neuroticizmus faktora, valamint bizonyos Rorschach-mutatók közti kapcsolatot vizsgálta pszichiátriai járóbetegéből álló mintán. A neuroticizmussal a vizsgálat teljes időtartama, a részletválaszok pozitívan korreláltak.

A pszichiátriai minta jellegzetessége volt, hogy a negatív érzelmek a nyitottsággal is összefüggést mutattak. A nyitottsággal kapcsolatban feltárt Rorschach-jellemzőket a szerző három csoportba sorolja. Az elsőbe (1) tartozik a feladat kevésbé kontrollált megoldása (alacsony F%) és a patológiás vonásokkal teli belső világ megnyilvánulása (magas árnyékolásválaszok). A szerzők hozzáteszik: a minta jellegzetességeiből fakad, hogy a pszichiátriai páciensek belső világa patológiás vonásokkal van tele. A másodikban (2) olyan jelzők vannak, amelyek többnyire gondolkodási rendellenességekkel állnak összefüggésben. Úgy tűnik, a nyitott személyek hajlamosak logikátlan magyarázatokkal alátámasztani válaszaikat, illetve fabulált kombinációk, kontaminációk is előfordulnak. A harmadik csoportba (3) olyan mutatók tartoznak, amelyek a kifejezett tartalom érzelmi valenciájával vannak kapcsolatban: morbid és agresszív tartalmú válaszok. A Rorschach-teszt mutatóit szintén a NEO-PI-R-al hasonlította össze Đurić Jočić (2005). Vizsgálatát pszichiátriai páciensekből álló mintán végezte (csak egy részük volt pszichotikus beteg). A Rorschach-mutatók a teljes, de leginkább a nem pszichotikus mintán magasan korreláltak az extravertióval kísért nyitottsággal, a pszichotikus mintán pedig inkább az alacsony lelkiismeretességgel kísért neuroticizmussal. A legalacsonyabb korrelációs értékek a barátságossággal kapcsolatban születtek. A korrelációk erősen függtek a minta személyeinek jellemzőitől (pszichopatológiától). A szerző szerint a feltárt kapcsolatot nem a mérőeszközök vagy a kiválasztott mutatók belső vonásai, összefüggései, hanem különböző külső, teszthez kapcsolódó vagy attól független tényezők magyarázzák.

Weisz Katalin (2008) a Big Five Questionnaire (BFQ), az Eysenck-féle személyiség-kérdőív (EPQ), valamint az élménytípus (ÉT), a másodlagos formula (MF), illetve az ezeket alkotó mozgás- és színválaszok mutatóinak kapcsolatát vizsgálta egyetemi hallgatókból álló mintán. A BFQ- és a Rorschach-mutatók között

mutatkozott szignifikáns összefüggés, és fontos eredménye, hogy az ÉT nem, csak az ÉT egy komponense (B) korrelált negatívan az energia faktor dominancia alskálájával (továbbá a Bsec komponens negatívan korrelált a nyitottság két alskálájával). Az MF összesített mutató több BFQ-skálával is korrelált (az energia dominancia alskálájával, a lelkiismeretesség kitartás alskálájával és a nyitottság új tapasztalatokra vonatkozó alskálájával). Weisz szerint az, hogy a BFQ energia skálája inkább a vágyképlettel (MF), nem pedig a viselkedéssel (ÉT) mutat együttjárást, a kérdőíves és a projektív tesztelés különbségeivel magyarázható. Weisz azt is megjegyzi, hogy míg az ÉT a személy viszonyulásának a képlete, addig az MF a vágyakat fejezi ki. Az MF jobb (extraverzió) oldala a külvilághoz való viszonyulás igényét jelzi, míg bal (introverzió) oldala önismereti igényre utal.

Az MF jobb oldalának komponensei közül több is mutatott szignifikáns együttjárást a BFQ-skálákkal, jóllehet nem az energia faktoralal: az együttműködéssel az nFbf mutató, az emocionális és impulzivitáskontroll alskálákkal az nFFb, nFbf pozitívan, valamint az Fhd negatívan.

Az energia faktor dinamizmus alskálája negatívan korrelál az MF mozgásos oldaláról a b, a színoldaláról pedig az F(Fb) determinánsokkal, valamint pozitívan az aFb és az nFFb determinánsokkal. A dominancia alskála negatívan korrelált az introverzió jegyeivel: a Bkl-nel, BF-fel, az asszoc B-vel; a színoldalról pedig szintén negatívan korrelál az aFFb-vel.

A barátságosság együttműködés alfaktora az nFbf-fel pozitívan korrelált.

A lelkiismeretesség mindkét alfaktora negatívan korrelált a Bkl és BF determinánsokkal.

Az Emocionális és Impulzivitás kontroll alskálákkal az nFFb, nFbf pozitívan, valamint az Fhd és a Hd negatívan korrelált.

A nyitottság a kultúrára a Bkl-nel és az aFFb-vel negatívan, a tapasztalatokra való nyitottság pedig az Fb determinánssal pozitívan korrelált.

Egy másik magyar mintán végzett kutatás a KTS-II (Keirsey–Bates-temperamentumosztályozó) és a Rorschach-beli ÉT és MF kapcsolatát vizsgálta az extraverzió mentén 59 fős, egyetemi hallgatókból álló mintán (Nagy, 2013). A vizsgált változók között azonban nem sikerült kimutatni szignifikáns összefüggéseket.

A fenti kutatásokból, valamint A Rorschach-próba című könyvből (Mérei, 2002) kigyűjtöttük részletesen is, hogy mely személyiségdimenzióval (és annak mely aspektusával) pontosan mely mutatók mutatnak összefüggést. Ezt az 1. sz. táblázat tartalmazza.

KÖVI ZSUZSANNA

	Felfogásmód	Determinánsok	Mutatók	Tartalmak	Orig
EXTRAVERZIÓ-INTROVERZIÓ					
kifelé fordulás	G	színes index	ÉT jobb		
Kurrens empirikus kutatások					
Del Pilar, G. E. H. (2005)			ÉT jobb-ÉT bal		
Weisz, K. (2008)		B (dominanciával negatívan)	MF jobb/bal		
BARÁTSÁGOSSÁG-AGRESSZIÓ					
jó szociális készségek		FFb+		M, Tűz	
nonkonformizmus, agresszió	Dzw, Ddzw, DzwG, Gzw, zw			Tör, vér, felhő, hegy, Md	
önállósodásra törekvés, autonómiatörekvések	Gzw	B+, F%		Jármű	
narcisztikus törekvések				Táj, magas Anat	
Kurrens empirikus kutatások					
Weisz, K. (2008)		nFbf pozitívan			
NEUROTICIZMUS-ÉRZELMI STABILITÁS (ÖNKONTROLL)					
érzelmi labilitás				Szikla	
szorongás	Do	HdF, Hd, FHd-	IT jobb	Myth, Szörny, Anat, Rtg, Felhő, Füst, Hegy, Szorongásindex (Anat, Rtg, Md, Szex, Tűz, Vér százalék)	
depresszió		nFb			
éngyengeség, impulzivitás	Dgkonf	Fb		Expl, tűz	
kudarcc, kiegész				Térkép	
érzelmek feletti kontroll, önkontroll, érzelmi stabilitás		F+, adekvát formavezérlésű válaszok: B+,FFb+, FHd+, nFFb+, B+/Bsec+		M	
Kurrens empirikus kutatások					
Weisz, K. (2008)		FHd pozitívan, nFbf, nFFB negatívan			
Petot, J. M. (2005)	D				
Greenwald, D. F. (1999)		Színes index	IT jobb		
NYITOTTSÁG, INTELLEKTUALITÁS					
intellektus	Dgkomb, Gkomb, G	F+, aFFb+, B+/Bsec+		Mat, Obj	
kreativitás	Gkomb	B+		Tartalmi körök sokfélék (>12), magas válaszszám	O+
Kurrens empirikus kutatások					
Weisz, K. (2008)		Bsec negatívan	MF jobb/bal		
Petot, J. M. (2005)	Dgkont	Árnyékolás-válaszokkal pozitívan, F%-kal negatívan			
LELKIISMERETESSÉG					
lelkiismeretesség, rendszeretet	Dd	F%			
Kurrens empirikus kutatások					
Weisz, K. (2008)			MF jobb/bal		

1. táblázat. A Big Five személyiségfaktorokra utaló Rorschach-mutatók

Az alacsony konvergencia magyarázatai

Szinte minden kutatás, amit eddig ismertettünk, megemlíti a vizsgált mérőeszközök alacsony együttjárásának, az elvárt, de ki nem mutatott összefüggéseknek a problémáját. Petot és Đurić Jočić írásukban épp ezzel foglalkoznak (2005). Szóba kerül többek között a projektív és az önjellemző technikák eltéréseinek problémája, a vizsgált változók kiválasztásának nehézsége (túl sok Rorschach-mutató van ahhoz, hogy mindet egyszerre vizsgáljuk, ha viszont választunk közülük, mi alapján tesszük) vagy az, hogy sokszor a két mérőeszköz által mért konstruktumok fogalmilag ugyan megegyeznek, valójában azonban eltérő tartalmúak (pl.: extraverzió–introverzió különbségei).

Meyer válaszadási hipotézisének lényege (1997), hogy a Rorschach és az önjellemző tesztek alacsony korrelációját az okozza, hogy a mintában egyaránt szerepelnek konvergens és divergens válaszadási stílussal jellemezhető személyek. Meyer MMPI-kutatásai szerint amennyiben a konvergens stílusú (Rorschach- és önjellemző teszteken hasonló személyiségmintázatot mutató) személyeket külön elemezzük, a Rorschach- és az önjellemző teszt között magas korrelációt kapunk. Petot szerint azonban ez az érvelés tautologikus, amit egy, a Big Five és NEO-PI-R kapcsolatát vizsgáló kutatásában be is bizonyított (2005).

Costa és McCrae a projektív és önjellemző eljárások eltéréseiből adódó problémák áthidalására a megfigyelők bevonását ajánlják (2005). Eddig valószínűleg Gregory Meyer névéhez kapcsolódik az egyedüli kísérlet megfigyelők bevonására. Meyer (1996, 1999) több munkatársával együttműködve kifejlesztett egy olyan tesztet, amelyben az itemek megfogalmazásakor a Rorschach-mutatók jelentéséből indultak ki, így minden itemhez hozzárendelhető, hogy mely mutató jelentését kívánja mérni. A teszt a Rorschach Rating Scale nevet kapta (RRS; Rorschach-osztályozóskála). Ezt mindig egy megfigyelő tölti ki általa jól ismert személyről, avagy klinikai helyzetben a klinikus a páciensről. A szerzők az RRS faktorait egy saját maguk által összeállított 50-tételes Big Five-teszttel vetették össze (Meyer, Bates & Gacono, 1999). Az eredmények szerint az RRS egyes faktorai a barátságossággal, a neuroticizmussal és kismértékben a nyitottsággal állnak kapcsolatban, az extraverzió és a lelkiismeretesség azonban nem korrelált szignifikánsan egyik faktoral sem. Problémát jelentett továbbá, hogy a teszt nyelvezete túl bonyolultnak, kitöltése pedig túl hosszadalmasnak (250 tétel) bizonyult. Bár nem rövidítették le, a szerzők a teszt állításait átdolgozták, hogy érthetőbbé váljon. Az új mérőeszköz a Rorschach Construct Scale (RCS) nevet kapta (Mihura, Meyer, Bel-Bahar & Gunderson, 2003). Az összehasonlításához ezúttal nem saját Big Five-tesztjükét, hanem egy (a NEO-PI-R-hoz hasonló) 300 tétéles IPIP-kérdőívet használtak. A korábbi verzióhoz hasonlóan azonban itt is csak a neuroticizmus és a barátságosság dimenziókat sikerült összefüggésbe hozni az RCS-vel.

CÉLKITŰZÉS

Vizsgálatunk alapja egy tehetséggondozással kapcsolatos kutatás, melyben klinikai pszichológusok féléves személyiségfejlesztő program keretében egyéni és csoportos foglalkozásokat tartottak tehetséges fiataloknak. Mivel a magyar klinikai munka sok helyen meghatározó része a Rorschach-teszt felvétele, ezért kíváncsiak voltunk arra, hogy a fejlesztőmunka eredményei nyomon követhetőek-e a Rorschach-teszt eredményeinek változásában. Ugyanakkor e változásokat a tudományos személyiségpszichológia által elfogadott önbeszámolós személyiségtesztrel is vizsgáltuk. Továbbá célul tűztük ki, hogy a Rorschach-teszt változást jelző mutatói és az önbeszámolós személyiségtesztek fő skálái közti együttjárásokat feltérképezzük

MÓDSZER

Vizsgálati személyek

A tehetséges fiatalok személyiségfejlesztő programja modellkísérlet volt, melynek célja, hogy felhívja a figyelmet a tehetséges személyek problémáira, illetve ezen problémák orvoslására. A vizsgálatban olyan tehetséges serdülők vettek részt, akik a Matehetsz Tehetséghidak programjába jelentkeztek. A kutatás a Matehetsz támogatásával, a Támop-3.4.5-12-2012-0001 azonosítószámú Tehetséghidak program keretében Kiemelt tehetségek támogatása, 8. sz. alprojekt, pilot study néven készült. Az első felmérés időpontjában 103 serdülő került a mintába. Közülük 100-an maradtak a program végéig, s a programot követő kérdőíveket 87-en töltötték ki. A vizsgáltak gondos kiválasztás nyomán, valamely bizonyítottan kiemelkedő művészeti, természettudományi vagy sporttehetség alapján kerültek a programba.

Mérőeszközök és eljárás

Az első mérésre a projekt elején, a másodikra pedig a fejlesztő beavatkozást követően került sor. A programszervezők módszertani ajánlásai alapján a fiatalok közül valamennyien 30 óra egyéni és 20 óra csoportos fejlesztésben részesültek (az intervenció szempontokat más kutatási anyagokban fejtjük ki) (Bagdy, Kövi & Mirnics, 2014).

A mérés időpontjában a résztvevők szülei és a projekt munkatársai közvetítésével kérdőívsomagot töltöttek ki, melynek egy részét a projekt végén újra kiosztották. A kérdőívsomagon a fiatalok otthon, szabad időtervezésben dolgozhattak, és a kitöltés után postai úton juttatták vissza. Ennek volt része a 100

tételes IPIP-személyiségteszt is, az extravenzió, barátságosság, neuroticizmus, lelkiismeretesség és nyitottság alskálákkal (Reinhardt & Vass, 2012).

A pszichológusok az egyéni fejlesztőfoglalkozások (első, illetve utolsó alkal-
mak) során Rorschach-tesztet vettek fel, és ők maguk jelölték le a Mérei-rendszer
szerint.

Statisztikai elemzések

A Mérei-féle jelölési rendszerben rengeteg skála és mutató, illetve egyedi Ror-
schach-jegy értelmezhető. Ezek közül a Felfogásmód, a Determináns, a Tartal-
mak és az Originalitás-Vulgaritás azon jeleit, illetve az ezekből kiszámítható
néhány olyan mutatót vizsgáltunk, amelyek – az elméleti bevezetőben összefog-
laltak alapján – összefüggést mutathatnak a személyiséggel, és a személyiség-
ben végbemenő változásokkal.

Az adatok statisztikai elemzését az SPSS.16 és a ROPstat (Vargha, 2008) sta-
tisztikai program segítségével végeztük el. A két időpontban felvett tesztek ered-
ményeinek összehasonlítására a normalitásvizsgálat elvégzése után Wilcoxon-
próbákat végeztünk, míg a Rorschach-teszt és az IPIP teszt kapcsolatát a Wilcox-
féle robusztus korrelációs együttható segítségével vizsgáltuk (Vargha, 2007, 11.
fejezet).

Hipotézisek

A 2. sz. táblázatban összefoglaltuk azokat a Rorschach-mutatókat, amelyek az
elméleti bevezető összefoglaló táblázatában szerepelnek. A második oszlopban
azt tüntetjük fel, hogy mely személyiségfaktoriala várható kapcsolat, ill. az utol-
só oszlopban az látható, hogy milyen irányú változást várunk a személyiségfej-
lesztő program hatására.

KÖVI ZSUZSANNA

Jel	ELVÁRT KORRELÁCIÓ					Társított jelentések	+/-
ÁLTALÁNOS MUTATÓK	E	B	N	L	NY		
1. Válaszszám					+	intellektus, kreativitás	
2. Színes index	+		+			extraverzió (Greenwald szerint neuroticizmus)	+
FELFOGÁSMÓD							
3. G	+				+	intellektus, a nyitottsággal és az extraverzióval pozitívan korrelál	+
4. D, Dd, Do			+	+		lelkiismeretesség, rendszeret, szorongás, érzelmi/gondolkodási/perceptuális/lelkiismereti gátlás	-
5. Gkomb, Dgkomb					+	intellektus, kreativitás	+
6. Zw válaszok: Zw,DzwG, Gzw, Dzw,Ddzw (IT bal)			-			agresszió	-
7. DGkonf			+			éngyengeség, impulzivitás	-
8. Dgkont					+	Petot szerint nyitottsággal pozitívan, de Mérei szerint negatív jegy	-
DETERMINÁNSOK							
9. F%					+	lelkiismeretesség, önállósodásra törekvés; rendszeret	+
10. ÉT jobb/bal különbség	+					extraverzió	+
11. MF jobb/bal különbség	+					extraverzió	+
12. IT jobb			+			szorongás	-
13. Adevkációs fok			-			önkontroll	+
	-	-		+		B+/Bsec+: érzelmek feletti kontroll, intellektus	+
14. HdF, Hd, Fhd-			+			szorongás	-
15. aFFb+					+	magas szellemi színvonal, szokatlan érdeklődés, intellektus	+
16. FFb+	+					jó szociális készség	+
17. Fb			+			éngyengeség, impulzivitás	-
18. nFb			+			labilis, lehangolt személyiség, depresszió	-
19. nFbF		+	-			Weisz szerint barátságossággal és impulzivitáskontrollal pozitívan	-
TARTALMAK							
20. Tartalmi körök sokfélesége					+	kreativitás, képzetáramlás gazdagsága	+
21. M		+				Szociális beállítottság	+
22. Obj% (Obj+Jármű)					+	önállósodás, autonómiaigény, ambíció (intellektus)	+
23. Mat					+	intellektus	+
24. Szorongásindex (Anat, Rtg, Md, Szex, Tűz, Vér százaléka)			+			szorongás	-
25. Myth, Szörny, Füst, Szikla, Anat, Rtg, Md, Szex, Tűz, Vér			+			szorongás, érzelmi labilitás	-
26. Tör, Vér, Felhő, Hegy, Md, Expl, Tűz			-			agresszió, impulzivitás	-
27. Térkép	-		+			kudarcc, kiégés	-
ORIG/ VULG							
28. Vulg%					-	konformitásmutató	-

2. táblázat. Azon Rorschach- mutatók összefoglalása, amelyek a személyiséggel, személyiségváltozással kapcsolatban állhatnak (E=extraverzió, B=barátságosság, N=neuroticizmus, L=lelkiismeretesség, Ny=nyitottság)

EREDMÉNYEK

A Big Five faktorok teszt-reteszt korrelációjának eredménye szerint az r-érték mind az öt faktorskála esetében bőven meghaladja a 0,70-es szintet (lásd 3. táblázat).

EXTRAVERZIÓ	0,841**	0,465**	0,201	-0,02	0,330**
BARÁTSÁGOSSÁG	0,528**	0,791**	0,235*	-0,194	0,314**
LELKIISMERETESSÉG	0,344**	0,254*	0,904**	0,234*	0,393**
NEUROTICIZMUS	-0,148	-0,16	-0,181	0,876**	0,309**
NYITOTTSÁG	0,381**	0,191	0,358**	-0,233*	0,812**

3.táblázat. IPIP teszt-reteszt korrelációk

A tehetséges fiatalok fejlődése a két mérési időpont között

E kérdéskör vizsgálatához először normalitásvizsgálatot végeztünk. Mivel a Rorschach-változók többsége (23 változó a 30-ból) szignifikáns ($p < 0.05$) eltérést mutatott a normális eloszlástól, a változások vizsgálatához Wilcoxon-próbákat alkalmaztunk. A részletes eredmények a 4. táblázatban láthatók.

KÖVI ZSUZSANNA

	Hány főnél nulla az érték	1. átlag	2. átlag	Növekedést mutató egyének száma	Csökkenést mutató egyének száma	Azonos értéket mutató egyének száma	Z	Szig.
1. Válaszszám	0	30,02	28,58	36	53	11	-1,629	0,103
2. Színes index	0	33,83%	33,36%	47	48	5	-0,581	0,561
3. G	0	28,44%	25,15%	40	56	4	-2,721	0,007
4. D, Dd, Do	1	48,16%	52,04%	61	35	4	-3,245	0,001
5. Gkomb, Dgkomb	53	4,70%	4,21%	25	29	46	-1,162	0,245
6. Zw válaszok (IT bal)	4	15,66%	16,65%	56	42	2	-1,282	0,200
7. Dgkonf	64	1,87%	1,33%	13	27	60	-2,447	0,014
8. Dgkont	99	0,15%	0,06%	0	1	99	-1	0,317
9. F%	1	81,00%	84,97%	59	38	3	-3,542	0,000
10. ÉT jobb/bal különbség	6	0,07	0,04	39	60	1	-3,057	0,002
11. MF jobb/bal különbség	8	-0,02	-0,02	49	50	1	-0,281	0,779
12. IT jobb	4	0,09	0,08	43	53	4	-1,219	0,223
13. Adekvációs fok	0	69,68%	73,00%	58	39	3	-2,893	0,004
14. B+, Bsec+	28	6,39%	6,70%	47	36	17	-0,858	0,391
15. HdF, Hd, Fhd-	44	21,39%	8,64%	16	43	41	-3,655	0,000
16. aFFb+	89	0,44%	0,51%	10	7	83	-0,592	0,554
17. FFb+	23	7,30%	7,40%	45	43	12	-0,092	0,927
18. Fb	74	1,50%	0,74%	8	21	71	-2,595	0,009
19. nFb	98	0,12%	0,25%	2	2	96	-0,552	0,581
20. nFbF	93	0,43%	0,15%	2	7	91	-1,362	0,173
21. Tartalmi körök sokfélesége	0	13,15	12,42	34	54	12	-2,316	0,021
22. M	15	10,15%	11,54%	55	33	12	-2,38	0,017
23. Obj% (Obj+Jármű)	15	9,76%	11,61%	58	34	8	-2,373	0,018
24. Mat	89	0,44%	0,41%	7	9	84	-0,129	0,897

A RORSCHACH-TESTT ALKALMASSÁGA EGY TEHETSÉGFEJLESZTŐ PROGRAM...

25. Szorongásindex	13	12,03%	10,66%	42	50	8	-1,912	0,056
26. Myth, Szörny, Füst, Szikla, Anat, Rtg, Md, Szex, Tüz, Vér	4	16,48%	15,12%	47	51	2	-1,754	0,079
27. Tör, Vér, Felhő, Hegy, Md, Expl, Tüz	5	12,89%	11,61%	48	49	3	-1,754	0,079
28. Térkép	75	1,29%	1,38%	22	13	65	-0,45	0,652
29. Vulg%	0	30,00%	30,77%	49	46	5	-0,176	0,860
IPIP							T	Szig,
30. Extraverzió		3,49	3,59	46	25	7	-1,98	0,051
31. Barátságosság		3,91	3,85	35	37	6	1,472	0,145
32. Lelkiismeretesség		3,38	3,34	31	44	3	1,138	0,258
33. Neuroticizmus		2,74	2,62	30	45	3	2,757	0,007
34. Nyitottság		4,09	4,11	38	32	8	-0,529	0,598

4. táblázat. Wilcoxon-próbák a két időpontban felvett Rorschach-teszt mutatóinak és összetartozó mintás t-próbák az IPIP Big Five faktorainak az összehasonlítására

A Felfogásmód jelei közül a G és DGkonf válaszok előfordulása csökkent, a részletválaszoké (D, Dd, Do) pedig növekedett az első mérési időponthoz képest.

A Determináns jelei közül nőtt az F1%, és csökkent az árnyékolásválaszok (Hd, HdF, FHd-) és az Fb aránya.

Szintén szignifikáns csökkenés mutatkozott az Élményítpus (ÉT) jobb-bal oldal arányainak a különbségében (a jobb oldali fölény csökkent).

Az Élményítpus (ÉT) tekintetében megvizsgáltuk azt is, hogy a változás hátterében milyen konkrét ÉT-típusok arányainak változása állhatott (l. 5. sz. táblázat).

A fejlesztés végére 15-ről 27%-ra nőtt az ambiekválisok aránya, 7-ről 14%-ra nőtt az extravertáltak aránya, és 22-ről 14%-ra csökkent az introverzió nélküli extravertáltak aránya.

	Ro 1	Ro 2
Ambiekvális	15%	27%
Extravertált	7%	14%
Introvertált	4%	7%
Ellensúlyos introvertált	0%	2%
Extraverzió nélküli introvertált	3%	3%
Dilatatív introvertált	0%	0%
Koartált	2%	2%
Ellensúlyos extravertált	16%	13%
Dilatált	12%	9%
Dilatatív extravertált	6%	2%
Koartatív	6%	2%
Introverzió nélküli extravertált	22%	14%

5. táblázat. ÉT-típusok előfordulási arányai a fejlesztés elején és végén

Továbbá egy adekvációs mutató (pozitív adekvációk aránya) is növekedést mutatott. E mutatót úgy képeztük, hogy a pozitív adekvációs előjelet tartalmazó válaszok arányát számítottuk ki az összes adekvációs jelet tartalmazó válasz függvényében.

Ez a mutató hasonlóan értelmezhető, mint az F2%, mivel nem kizárólag a tiszta formaválaszokat, hanem az összes formavezérlésű választ, illetve azok adekvációit összegzi. Csak a pozitív előjelű válaszokat veszi figyelembe, a „passepartout” válaszokat, a mindenre ráillő sablonokat nem.

A Tartalmak esetében szignifikáns csökkenés volt megfigyelhető a tartalmi körök számában, viszont nőtt az M, valamint az Obj és Jármű válaszok aránya. A szorongásos, ill. agresszióra utaló tartalmak tekintetében pedig tendenciaszintű csökkenés mutatkozott.

A vulgaritás mutatójánál nem volt szignifikáns különbség az első és a második mérési időpont között.

A Big Five-faktorok közül a neuroticizmus értéke a második mérési időpontban szignifikánsan alacsonyabb volt, mint az első alkalommal, és tendenciaszinten nőtt az extraverzió mértéke

A Big Five-faktorok predikciója a Rorschach-mutatók alapján

A második kérdéskör vizsgálatára lépésenkénti (stepwise) regressziós elemzéseket futtattunk le, hogy elkerüljük a sok változót, és így a nagy elsőfajú hibát tartalmazó korrelációs mátrixot (a 30 Rorschach-mutató az 5 IPIP-faktorral 150 korrelációs értéket tartalmazó mátrixot eredményezett volna).

Így minden egyes IPIP-faktorra olyan regressziót alkalmaztunk, amely minden egyes lépésben csak a legerősebb kapcsolatot mutató változót veszi be, és az újabb lépéseknél a már bevont változók hatásai ki vannak szűrve.

A 30, Wilcoxon-próbánál már bemutatott Rorschach-mutató közül azokat nem vettük be az elemzésbe, ahol a válaszadóknak több mint 60%-a nullás értéket kapott az adott változóra (így nem vettük be: Dgkonf, Dgkont, aFFb+, nFb, nFbf, Mat, Térkép). Összesen 23 független Rorschach-változó maradt.

Az extraverziót 12%-ban magyarázták a tartalomkörök és a színes index változók (l. 6. sz. táblázat). A barátságosság variabilitásának 8%-át magyarázta a pozitív adekvációk aránya. A neuroticizmus varianciájának 8%-át magyarázták az agresszív tartalmak előfordulási gyakoriságértékei. A nyitottságot pedig 15%-ban magyarázta a tartalomkörök száma, az F1% és a részletválaszok hiánya (vagy kis előfordulása). A lelkiismeretességet egyetlen Rorschach-mutató sem jelezte előre.

	Nem standard együttthatók		Standard együttthatók	t	Szig.	R2
	B	Std. Hiba	Beta			
Extraverzió						
Tartalomkörök	,042	,014	,283	2,960	,004	,077
Színes index	,019	,008	,211	2,206	,030	,121
Barátságosság						
Adekváció foka	,798	,340	,230	2,347	,021	,078
Neuroticizmus						
Agresszív tartalmak	2,793	,973	,280	2,872	,005	,078
Nyitottság						
Tartalomkörök	0,026	,010	,258	2,675	,009	,047
F1%	0,011	,003	,335	3,204	,002	,106
Részletválaszok	-0,464	,214	-,224	-2,170	,032	,149

6. táblázat. IPIP-faktorok becslése Rorschach-mutatók alapján stepwise lineáris regresszióval

DISZKUSSZIÓ

A tehetséges fiatalok fejlődése a két mérési időpont között

A tehetséggondozásban részt vevő fiataloknál elmondható, hogy a fejlesztés hatására a mentális kontrollműködések javultak, azaz a kontrollműködés fokozódott, a visszacsatolási gátlás erősödött, a kritikai érzék fejlődött. A mentális kontrollműködés nemcsak tisztán intellektuális helyzetben erősödött, hanem

érzelmi bevonódás hatására is megjelent. Ez utóbbi kifejezetten jelentős, hiszen jól ismert az a jelenség, hogy kiskamaszoknál és nagyobb serdülőknél, fiataloknál gyakoribbak az érzelmi viharok, indulatkitörések, némelykor az impulzív és agresszív megnyilvánulások, acting-outok, melyek súlyosabb esetekben akár öngyilkossági gondolatokban, öngyilkos viselkedés formájában is manifesztálódhatnak.

A fejlesztési folyamatban részt vevő fiatalok életkori sajátosságait tekintve óriási a jelentősége a tehetséggondozási folyamatnak a fiatalok mentális és érzelmi érési folyamatainak az elősegítésében (F1% értéke és a pozitív adekvációk száma nőtt). Nemcsak érzelmi toleranciájuk növekedett, hanem számos Rorschach-mutató is azt igazolta, hogy az érzelmi megnyugvás mögött a hangulati állapotuk is pozitív irányban változott (Fb válaszok száma csökkent). Az érzelmi megnyugvást a kontroll érzése kísérte, azaz a fiatalok érezhették, hogy életük eseményei, érzelmeik felett jobban tudnak kontrollt gyakorolni. Az Fb, HdF, FHd mutatók csökkenése a kontroll, a mentális fék erősödésére utal, illetve a szorongás csökkenésére, és azt is jelezte, hogy az impulzivitás kezelésére, kontrollálására a személy által tett mentális erőfeszítések sikeresebbek lettek.

Fiataljaink jelen életciklusában súlyponti kérdés az önmeghatározás, vagyis az öndefiníció: „Ki vagyok?”, „Hogy nézek ki?”, „Hol a helyem?”, „Mi a feladatom?”, „Merre haladjak tovább?”, „Milyen speciálkollégiumot vegyek fel?”, „Hol tanuljak tovább?”, „Milyenek lesznek a jegyeim?” Ezek a létfontosságú kérdések számtalan szorongásforrássá válhatnak számukra. A saját referenciacsoportok megtalálása, a másik nemhez való közeledés ugyancsak szorongást kelt fiataljainkban. A fejlesztési folyamat másik fő eredménye a fejlesztésen átesett fiatalok önmagukra vonatkozó és életük számos területével kapcsolatos szorongásainak csökkenése, amiről sokszor maguk a gondozott fiatalok számoltak be az ülések során (a szorongásindex és más, szorongással, agresszióval, impulzivitással kapcsolatos tartalmak csökkenése). Számtalan esetben saját maguk összegezték verbálisan – a gondozási folyamat lezárásánál írásban is – a fejlesztés személyiségükre tett hatását, visszajelezték, hogy megkönnyebbültek, megnyugodtak, sőt egyesek elmondták, hogy a környezetükben élők (szülei, barátai, tanáraik) észlelték viselkedésük megváltozását (Bagdy, Mirnics & Kövi, 2014).

Szintén a szorongás csökkenésére, az érzelmi stabilitás növekedésére utal, hogy az önbeszámolás kérdőívvel mért neuroticizmus a második mérési alkalom során szignifikáns csökkenést mutatott az elsőhöz képest.

Láthatóvá vált, hogy a hangulat, az érzelmeik stabilizálódásával, az indulatok csökkenésével a fiatalok személyiségében pozitív, építő energiák szabadultak fel, nemcsak teljesítménynövekedésben, hanem egész személyiségük érésében jelentős előrelépést hozva. Szinte minden fejlesztésben részt vevő fiatalnál fokozódott az önállósodási törekvés, a függetlenedés igénye, a felnövekvés iránti vágy, a szülőkről való leválás igénye (Jármű válaszokat tartalmazó Obj% nőtt). Az M% és az Obj% növekedése azt is jelzi, hogy jellemzőbbé válik az emberi dol-

gok iránti érdeklődés, az ambíció, a tárgyi erőfeszítés, az autonómiatörekvések fokozódnak, és a gyermekkorból még visszamaradt egocentrikus tendenciák csökkennek.

A fejlesztés hatása a szemléletmód változásában is jelentkezett, vagyis az elnagyoló, globális nézőpont (G, DGkonf válaszok) felől a precizitás, a praktikum, a gyakorlatias helyzetmegoldások (D, Dd, Do) felé haladt.

Az ÉT jobb oldalának csökkenése egyrészt a befelé fordulásra utalhat, ami az önismereti munkát segíthette, az önreflexió képességét növelhette. Ugyanakkor Másrészt az ÉT típusainak változásai azt jelzik, hogy nem az introvertáltak aránya nőtt, hanem a két oldal (extra-introverzió) kiegyenlítődesét láthattuk. A Rorschachban a szociabilitási skála pozitív, illetve negatív pólusai arra utalnak, hogy valaki a közösségen belül inkább centrális vagy inkább periferiális helyet foglal-e el. Így az, hogy nőtt a pozitív pólushoz tartozó ambiekvális típus, és csökkent a negatív pólushoz tartozó introverzió nélküli extravertált típus gyakorisága, a serdülőök szociális készségeinek javulását is jelzi. Emellett a gyakoribb ambiekvális típus a kiegyensúlyozottságra is utal, illetve a befelé fordulást, önvizsgálódást is segítette, valamint a serdülőökorra jellemző, belső útkereséssel együtt járó hezitációt is jelezheti.

A Big Five-faktorok közül az extravertáció (tendenciaszinten) növekedést mutatott az első mérési időponthoz képest, ami összhangban van az extravertált ÉT gyakoriságának növekedésével, ám ellentétes az ÉT arányának introverzió felé történő elmozdulásával.

Láthatjuk, hogy a Rorschach-mutatók árnyaltabb képet festenek az extra- és introverzió alakulásáról.

Összességében elmondható, hogy a tehetségfejlesztés a teljes személyiségre hatott, a fejlődés szinte minden rétegét érintette, és nem csak azt a készséget erősítette, amelyikben az adott fiatal kimagasló teljesítményt ért el, ugyanakkor a személyiség egészét érintő pozitív változás ugyancsak jelen volt, visszahatott, és több esetben teljesítménynövekedést okozott fiataljainknál.

Big Five-faktorok előrejelzése a Rorschach-mutatók alapján

Eredményeink azt mutatták, hogy a Big Five-faktorok varianciájának 8-15%-át magyarázzák a Rorschach-mutatók. Minden faktor esetében néhány jól értelmezhető mutató jelezte előre a személyiségdimenzió pontszámának alakulását.

Az extravertáció faktort a tartalmi körök száma és a színes index jelezték előre. A tartalmi körök számával való kapcsolat azt jelzi, hogy az extravertáció faktor a képzetáramlás gazdagságával, változatosságával is összefüggésben van. A színes index a Rorschachban a kapcsolódási készséget, a kapcsolódás igényét jelöli, és az Élménytípussal együtt értelmezve segít megállapítani a személyiség valódi irányultságát.

A barátságosság dimenzió a Rorschach-mutatók közül a pozitív adekvációk számával függött össze, ami az érzelmileg telített helyzetekben való szabályozottságra utal. A barátságossággal jellemezhető személy tehát az érzelmileg involvált helyzetekben is képes kontroll alatt tartani indulatait.

A neuroticizmus dimenzió magába foglalja a szorongás, ellenséges érzelem, impulzivitás, sebezhetőség összetevőket. Itt a Rorschach-tesztben a neuroticizmus az agresszív tartalmak megjelenésével járt együtt, és jöllehet ezek a fejlesztés hatására csökkentek, mégis jól előre jelezték az instabilitás megjelenését.

A tartalomkörök száma, az F1% értéke és a részletválaszok alacsony aránya a nyitottság dimenzió varianciájának 15%-át magyarázták. A tartalomkörök száma a gazdag képzetáramlásra, az F1% a jó kontrollkészségre, a részletválaszok kis száma pedig inkább a merev gondolkodás, rigiditás hiányára utal a nyitottsággal kapcsolatban.

ÖSSZEFOGLALÁS

A Rorschach-próbának a tehetségfejlesztő program hatásvizsgálatában való használhatóságát egyértelműen alátámasztják azon eredményeink, melyek szerint a fél éves fejlesztés előtt és után felvett Rorschach-teszt mutatói sok esetben szignifikáns mértékben változtak. Mégpedig olyan irányban, hogy mindegyik változás koherensen, a fiatalok fejlődésére mutatott rá: növekedett a mentális színvonal, a kontroll képessége, valamint az ambíció, a realitásérzék, a praktikus, józan gondolkodás mértéke felerősödött, csökkent a szorongás, indulatoság, agresszió, narcizmus, negatív érzések mértéke.

A személyiség-kérdőív ezzel összhangban, de kevésbé cizelláltan jelzi a változást: csökkent a neuroticizmus-pontszám.

Vizsgálataink érvényességét alátámasztja, hogy a változást jelző Rorschach-mutatók szignifikánsan (kb. 10-15%-ban) képesek a Big Five-faktorok varianciáját előre jelezni. Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy a két teszt jól kiegészíti, de nem helyettesítheti egymást, és együtt alkalmazva árnyalt képet adnak a személyiségről, illetve annak működéséről.

IRODALOM

- Bagdy E., Kövi Zs. & Mirnics Zs. (2014). A tehetség kibontakozása. Budapest: Helikon Kiadó
- Costa, P. T. & McCrae, R. R. (2005). Five-Factor Theory Perspective on the Rorschach. *Rorschachiana*, 27, 80-100. <http://dx.doi.org/10.1027/1192-5604.27.1.80>
- Del Pilar, G. E. H. (2005). Extraversion in Differential Psychology and Experience Balance in the Rorschach. *Rorschachiana*, 27, 51-62. <http://dx.doi.org/10.1027/1192-5604.27.1.51>

- Durić Jočić, D. (2005). Correlation of the Rorschach Method and the NEO PI-R Questionnaire. *Rorschachiana*, 27, 11-29. <http://dx.doi.org/10.1027/1192-5604.27.1.11>
- Durić Jočić, D. & Petot, J. M. (2005). Introduction to the Special Section on the Rorschach and the Five-Factor Theory. *Rorschachiana*, 27, 7-10. <http://dx.doi.org/10.1027/1192-5604.27.1.7>
- Goldberg, L. R. (1992). The development of markers for the Big-Five factor structure. *Psychological Assessment*, 4, 26-42. <http://dx.doi.org/10.1037/1040-3590.4.1.26>
- Greenwald, D. F. (1999). Relationships between the Rorschach and the NEO-Five Factor Inventory [Absztrakt]. *Psychological Reports*, 85, 517-529.
- John, O. P., Donahue, E. M., & Kentle, R. L. (1991). *The Big Five Inventory-Versions 4a and 54*. Berkeley, CA: University of California, Berkeley, Institute of Personality and Social Research.
- John, O. P. & Srivastava, S. (1999). The Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Theoretical Perspectives. In Pervin, L. A. & John, O. P. (Eds.). *Handbook of personality: Theory and research* (Vol. 2, pp. 102–138). New York: Guilford Press.
- McCrae, R.R., & John, O.P. (1992). An introduction to the Five-Factor Model and its applications. *Journal of Personality*, 60, 175-215. doi: 10.1111/j.1467-6494.1992.tb00970.x
- Meyer, G. J. (1996). Construct Validation of Scales Derived From the Rorschach Method: A Review of Issue and Introduction to the Rorschach Rating Scale. *Journal of personality assesment*, 67(3); doi: 598-628. [10.1207/s15327752jpa6703_14](http://dx.doi.org/10.1207/s15327752jpa6703_14)
- Meyer, G. J. (1997). On the Integration os Personality Assessment Methodes: The Rorschach and the MMPI. *Journal of Personality Assessment*, 68(2), 297-330. doi: 10.1207/s15327752jpa6802_5
- Meyer, G. J., Bates, M. & Gacono, C. (1999) The Rorschach Rating Scale: Item Adequacy, Scale Development, and Relations With the Big FiveModel of Personality. *Journal of Personality Assesment*, 73(2), 199-244. doi: 10.1207/S15327752JPA7302_3
- Mérei F. (2002). *A Rorschach-próba*. Budapest: Medicina Könyvkiadó Rt.
- Mihura, J. L., Meyer, G. J., Bel-Bahar, T.& Gunderson, J. (2003). Correspondence Among Observer Ratings of Rorschach, Big Five Model, and DSM–IV. *Journal of Personality Assesment*, 81(1), 20-39. doi: 10.1207/S15327752JPA8101_03
- Mirnic, Zs. (2006). *A személyiség építőkövei: Típus-, vonás- és biológiai elméletek*. Budapest: Bölcsész Konzorcium.
- Nagy V. (2013). *A Keyrsey–Bates Temperamentum-osztályozó és a Rorschach-próba összehasonlítása az extravertió mentén. BA-szakdolgozat*. Károli Gáspár Református Egyetem, pszichológia szak, Budapest.
- Petot, J. M. (2005). Are the Relationships Between NEO PI-R and Rorschach Markers of Openness to Experience Dependent on the Patient's Test-Taking Attitude? *Rorschachiana*, 27, 30-50. <http://dx.doi.org/10.1027/1192-5604.27.1.30>
- Reinhardt M., Vass Z. (2012). *Az International Personality Item Pool (IPIP) története és aktuális hazai eredményei – A személyiség új, közösségi oldal alapú mérésének lehetőségei*. Magyar Pszichológiai Társaság XXI. Országos Tudományos Nagygyűlése, Szombathely, 2012. május 31.
- Rose, T., Kaser-Boyd, N. & Manoley, M. P. (2001). *Essentials of Rorschach Assessment*. New-York: Wiley.
- Rózsa S., Nagybányai Nagy O. & Oláh A. (Szerk.). (2006) *A pszichológiai mérés alapjai: Elmélet, gyakorlat és módszertani alkalmazás*. Budapest: Bölcsész Konzorcium.

- The Status of the Rorschach in Clinical and Forensic Practice: An Official Statement by the Board of Trustees of the Society for Personality Assessment (2005). *Journal of Personality Assessment*, 85(2), 219-237. doi: 10.1207/s15327752jpa8502_16
- Tóth-Vajna R., Vargha A. & Császár N. (2013). A Rorschach-teszt szexuális válaszainak változása az elmúlt 40 év során. *Alkalmazott Pszichológia*, 13(4), 7-21.
- Vargha András (2007). *Matematikai statisztika pszichológiai, nyelvészeti és biológiai alkalmazásokkal* (2. kiadás). Budapest: Pólya Kiadó.
- Vargha A. (2008). Új statisztikai módszerekkel új lehetőségek: a ROPstat a pszichológiai kutatások szolgálatában. *Pszichológia*, 28 (1), 81-103.
- Weisz K. (2008). Az extravenzió jelentéstartalma – hasonlóságok és különbségek a Big Five és a Rorschach-vizsgálat között. In Bagdy E., Mirnics Zs., & Vargha A. (Szerk.). *Egyén – Pár – Család. Tanulmányok a pszichodiagnosztikai tesztadaptációs és tesztfejlesztési kutatások köréből.*(pp. 53-72) Budapest: Animula.